

Gravar tillhörade Johannes kyrka i Stockholm

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Stockholm 103:1
Malmskillnadsgatan i anslutning till kv. Johannes Mindre
Johannes församling
Stockholms kommun
Stockholms län
Uppland

Jonas Ros

Gravar tillhörande Johannes kyrka i Stockholm

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Stockholm 103:1
Malmskillnadsgatan i anslutning till kv. Johannes Mindre
Johannes församling
Stockholms kommun
Stockholms län
Uppland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Översiktsbild som visar en av gravarna som påträffades på Johannes kyrkas kyrkogård. Fotograferat från öster av Jonas Ros.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-396-5

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Målsättning, metod och genomförande.....	7
Undersökningresultat och tolkningar.....	9
Kyrkogård med gravar	9
Grav 1	11
Grav 2	11
Grav 3	11
Människoben i gatan utanför kyrkogården	13
Fynd	15
Avslutande diskussion.....	16
Gravarna och kyrkogården.....	16
Varför låg det ett mynt i en av gravarna?	16
Varför låg det människoben utanför kyrkogården?.....	17
Referenser.....	19
Internet	19
Litteratur.....	19
Tekniska och administrativa uppgifter	20
BILAGA.....	21
Bilaga 1. Fyndtabell.....	21

1. Undersökningsplatsens läge, markerat med en blå ring. Utdrag ur Digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde under maj 2014 en arkeologisk undersökning längs Malmskillnadsgatan i anslutning till kvarteret Johannes Mindre i Stockholm. Undersökningen gjordes med anledning av att det skulle läggas ned ny fjärrvärme. Inne på tomtmark framkom tre gravar tillhörande Johannes kyrkogård. I en av gravarna påträffades ett mynt från 1837. I kyrkogårdsjorden påträffades det bl.a. delar av kritpipor och keramik som dateras till 1600–1700-tal. Skeletten dokumenterades och återbegravdes senare på kyrkogården. I schaktet i Malmskillnadsgatan framkom människoben på en plats utanför kyrkogården. Benen kan antingen ha deponerats utanför kyrkogården, alternativt var de lämningar av individer som gravlagts utanför kyrkogården. I övrigt var det endast grus och sand i schaktet i Malmskillnadsgatan.

Inledning

Under maj 2014 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk undersökning längs Malmskillnadsgatan i anslutning till kvarteret Johannes Mindre i Stockholm (se figur 1). Undersökningen gjordes med anledning av att det skulle läggas ned ny fjärrvärme. Förundersökningen genomfördes av Jonas Ros som också sammanställt rapporten.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet låg i Normalm inom utbredningen för fornlämnings Stockholm 103:1. Bebyggelse etablerades i detta område först under 1600-talet. Delar av undersökningsområdet låg inom utbredningen av kyrkogården tillhörande Sankt Johannes kyrka. Kyrkan skall inte förväxlas med den medeltida *S:t Johanneskyrkan* som invigdes 1514 och tillhörde Johanniterorden. Där fanns en ”Munkagård” som tillsammans med *S:t Johanneskyrkan* var en filial till Johanniternas kloster i Eskilstuna (Hasselmo 1981 s. 19).

Sankt Johannes kyrka är en nygotisk kyrka byggd i tegel. Kyrkor brukar uppföras i öst-västlig riktning, med koret i öster. Men Sankt Johannes kyrka ligger i nord-sydlig riktning med koret i norr och förklaringen till det är att den uppfördes på 1880-talet på Brunkebergsåsen som har en nord-sydlig orientering. Kyrkan orienterades efter åsens sträckning.

Kyrkogården har anor från tidigt 1600-tal. När S:t Jakobs församling bildades 1643 låg den så kallade Brunkebergskyrkogården, eller Nya kyrkogården i församlingens nordöstra del. Benämningen Nya kyrkogården indikerar att den var relativt nyligen anlagd vid den tiden. En teori är att kyrkogården anlades i utkanten av Normalm för att nyttjas som begravningsplats för de många människor som dog av pesten under 1620-talet. Det har spekulerats i att kyrkogården har anor från 1500-talet. Sankt Johannes kyrka har haft en föregångare. Den äldsta skepnaden var ett begravningskapell i trä som uppfördes 1649–1651. Från år 1671 nyttjades det för gudstjänstfirande och fick då status som kyrka (Hedlund & Quensel 1934; Lindhagen 2008). S:t Johannes

församling bildades alltså under 1600-talet genom att den bröts ut ur S:t Jakobs församling. Träkyrkan låg sydost om den nya kyrkan i den nuvarande gräsmattan framför Johannesgatan 18 (se figur 2). Det finns en avbildning av träkyrkan publicerad i tidskriften Hemvännen 1877 (se figur 3).

År 1783 påbörjades uppförandet av en ny Sankt Johanneskyrka, men arbetet avbröts av kungen som ansåg att den planerade kyrkans stil var gammalmodig. Den befintliga träkyrkan utvidgades istället. Byggnationen av den nuvarande nygotiska kyrkan påbörjades 1883 och kyrkan invigdes 1890. Den gamla träkyrkan stod kvar till 1890 då den nya kyrkan blev färdig. Under 1600-talet var Johannes en fattigbygd i Sankt Johannes församling. Myndigheterna lät då uppföra s.k. fattiginrättningar även benämnda barmhärtighetsinrättningar vilket var ett antal små oansenliga stugor omgivna med plank. Dessa låg spridda över ett ganska stort område inom nuvarande Johannes kyrkogård (Ahlén 2013; Granbäck 2009; Lindhagen 2008).

Figur 2. 1849 års karta över Johannes kyrkogård. Läget för den äldre träkyrkan markerad med en korsform. Undersökningsområdets läge där skeletten framkom är markerat med en ring. Ej skalsatt.

S:T JOHANNES KYRKA I STOCKHOLM.

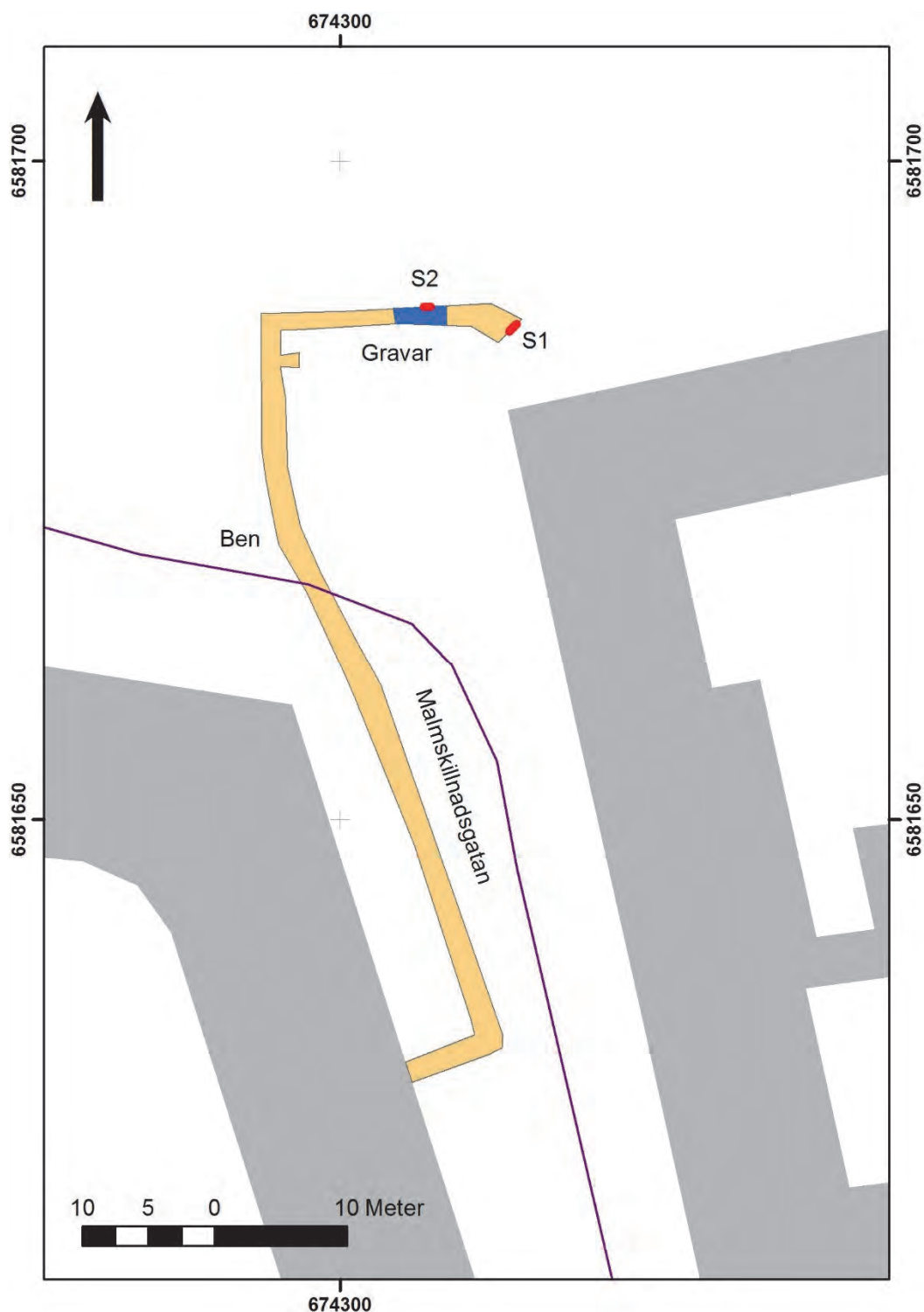
Figur 3. Johannes kyrka. Kyrkogården var avgänsad från marken utanför genom en kyrkogårdsmur. Efter Hemvännen 1877.

Målsättning, metod och genomförande

Målsättningen med den arkeologiska förundersökningen var att fastställa om det fanns kulturlager i de schakt som skulle tas upp. Eventuella kulturlager och anläggningar skulle dokumenteras och en preliminär tolkning och datering av lämningarna skulle presenteras. Om det vid schaktningskontrollen framkom mer omfattande lämningar skulle länsstyrelsen kontaktas och pröva ärendet på nytt.

Schakten togs upp med hjälp av en grävmaskin. Kyrkogårdsjorden schaktades bort med hjälp av grävmaskin och det stoppades på den nivå där gravar framkom. Skeletten rensades fram med hjälp av handredskap. Gravarna dokumenterades genom handritning i skala 1:20. Det upprättades även sektioner i skala 1:20. Vidare togs det digitala fotografier. Schaktets läge prickades in manuellt på en karta och digitaliserades i efterhand. Skeletten dokumenterades och togs upp och därefter återbegravdes de på kyrkogården av personal från S:t Johannes församling.

Det togs upp ett schakt tvärs över Malmskillnadsgatan (figur 4). Gatan fick inte stängas av dagtid, därför schaktades det på natten. Arbetet uppdelades i två delar, en natt schaktades ena körbanan och den andra körbanan schaktades en annan natt. Arkeolog deltog inledningsvis vid schaktningen i gatan, men där framkom endast grus och sand. Det fanns dessutom en kulvert i gatan och bedömningen gjordes därför att arkeolog inte behövde övervaka schaktningen nattetid i anslutning till där kulverten låg. Dumpmassorna från nattschaktningen i gatan kördes bort till en tillfällig uppläggningsplats i Jordbro och då gruset dumpades påträffades människoben bland massorna. Människobenen samlades in.

Figur 4. Översikt som visar undersökningsområdet söder om Johannes kyrka. Schaktet är markerat med beige färg. Läget för gravarna, där en separarat plan upprättades, är markerat med blått. S1–S2 = sektion 1 och 2. Ben = Platsen i gatan där det påträffades människoben. Den lila linjen markerar sträckningen av Malmskillnadsgatan. Gråa polygoner är befintlig bebyggelse. Utdrag ur den Kommunala fastighetskartan. Skala 1:500.

Undersökningsresultat och tolkningar

Schaktet var totalt ca 82 meter långt (se figur 4) och ca 1,3 meter djupt, men i den norra delen var djupet upp till 2 meter. Schaktet var ca 1,5 meter brett. I det upptagna schaktet framkom kulturlager i form av kyrkogårdslager med gravar längs en sträcka av ca 4 meter (se figur 7). Öster om gravarna fanns endast grus och sand i schaktets botten, där fanns också en fjärrvärmekulvert. ”Steril nivå”, d.v.s. undergrunden, nåddes dock inte på denna plats och därför är det möjligt att det finns enstaka gravar under schaktad nivå på denna plats. Några meter söder om gravarna fanns det ett ”stigarschakt” som enligt uppgift är mer än 20 meter djupt.

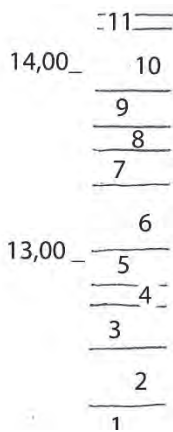
I schaktets sträckning västerut, väster om gravarna, framkom inga gravar trots att den ursprungliga sterila undergrunden blottades. Förklaringen till detta är sannolikt att gravarna låg relativt glest på denna del av kyrkogården. I schaktets sträckning söderut fanns endast grus och sand i schaktbotten. Där har sannolikt eventuella gravar schaktats bort i samband med sentida markarbeten, antagligen i samband med att det schaktades för stigarschaktet. På en punkt i Malmskillnadsgatan, bland gruset och sanden, framkom människoben. Söderut längs med Malmskillnadsgatan endast grus och sand i schaktet.

Kyrkogård med gravar

Inom utbredningen av kyrkogården framkom tre gravar som låg i läge, vidare dokumenterades kulturlager med fynd som dateras till 1600–1900-tal. Två sektioner upprättades och de visar kulturlagertillväxten på platsen. I den östra schaktväggen var det mycket påförda massor, men det framkom kulturlager längs en sträcka av ca 1 meter och en sektion (S1) upprättades där. Där dokumenterades flera olika lager och två av dessa, lager 2 och 3, bedöms vara kyrkogårdslager (se figur 4 och 5). I lager 2 påträffades delar av en kritpipa (fnr 2) och delar av yngre rödgods med käriformerna fat och kruka (fnr 1) som dateras till 1700-tal. Även i lager 3 påträffades yngre rödgods som dateras till 1700-tal (fnr 3). I lager 6 påträffades en del av en butelj från 1700-talet (fnr 5, se figur 15).

Den andra sektionen upprättades på platsen för schaktets norra vägg norr om grav 2 (se figur 4 och 7). Tre av lagren, 2, 3 och 4, bedöms vara kyrkogårdslager (se figur 6). I lager 2 påträffades delar av en kritpipa (fnr 8) och yngre rödgods (fnr 7). I lager 3 påträffades delar av en kritpipa (fnr 9). Gravarna var i plan nedgrävda i den sterila moränen (lager 1). Under medeltiden och senare gravlades vanligtvis de döda på ett djup av en aln, d.v.s. ca 0,6 meter under befintlig marknivå. Gravarnas nivåer ses i sektion 2 (se figur 6). Toppen på lager 3 antas representera marknivån då grav 2 anlades. Därefter har marknivån höjts något och toppen på lager 4 antas representera marknivån då grav 1 anlades. Grav 3 låg ca 0,8 meter från grav 2. Grav 3 var grävd något djupare än grav 2 och förklaringen till det skulle möjligen kunna vara att grav 2 var något äldre. Begravningsdjupet ökade nämligen över tid.

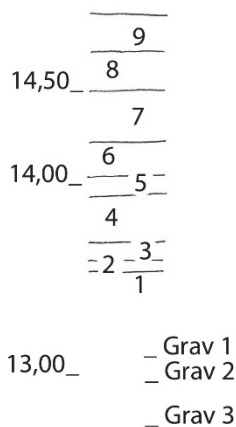
Ovanpå kyrkogårdslagren fanns det ett lager sand (lager 5) som påförts i syfte att höja marknivån. På detta fanns det ett tjockt lager krossad sten, ”0,63” (lager 6), som påförts under 1900-talet i syfte att höja marknivån ytterligare.

Lagerbeskrivningar:

1. Morän. "Steril" undergrund.
2. Brun sand med inslag av kulturjord. Tegelfnyk och enstaka mindre ben. Fynd del av krittåpa. Kyrkogårdslager.
3. Brun sand med inslag av kulturjord. Tegelflisor. Fynd av del av en krittåpa. Kyrkogårdslager.
4. Krossat tegel med inslag av sand och kulturjord.
5. Grus, sten och jord. Påfört lager.
6. Grus, sten och jord. Stort inslag av djurben. Yngre rödgods. Påfört lager.
7. Grus och sand. Påfört lager.
8. Grus och sand. Påfört lager.
9. Sand och grus. Påfört lager.
10. Grus. Bärlager.
11. Hårt packat grus. Grusgång.

Figur 5. Sektion 1 sedd från väster.
Se figur 4 för sektionens läge. Skala
1:40. Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

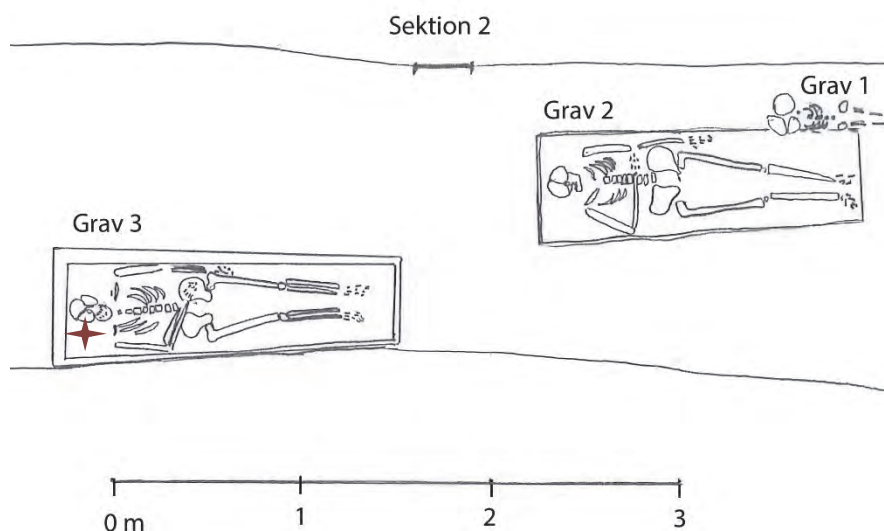
1. Rödbrun morän. "Steril" undergrund. Gravarna var nedgrävda i detta lager.
2. Grå sand blandad med morän. Kyrkogårdslager.
3. Grå sandblandad jord med sotborisonter. Fynd av en del av krittåpa. Kyrkogårdslager.
4. Gråbrun sandblandad jord. Kyrkogårdslager.
5. Grå sand. Påförd.
6. Krossad sten "0,63" påfört under 1900-talet.
7. Gråbrun sandblandad jord med inslag av tegelflisor, kalkbruksbitar och stenar.
8. Grå lera.
9. Matjord med gräs i ytan.

Figur 6. Sektion 2, sedd från söder. Se figur 4 och 7 för sektionens läge strax nordväst om grav 2. Nivåerna för grav 1, 2 och 3's övre delar är markerade. Lager 3 antas representera marknivån då grav 2 anlades. Därefter har marknivån höjts och lager 4 antas representera marknivån då grav 1 anlades. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Tre gravar påträffades alltså i läge. Det påträffades endast ett mindre antal människoben i kyrkogårdsjorden som överlagrade gravarna. Detta visar att det inte har varit så intensiv gravläggning på denna del av kyrkogården

Grav 1

Skelettet var lämningar efter ett barn (se figur 7 och 8). Individen var gravlagd i öst-västlig riktning. Inga spår av någon träkista påträffades och vi vet inte om det har funnits en sådan. Antagligen har det funnits en träkista som förmultnat, alternativt var barnet gravlagt i en svepning. Grav 1 överlagrade delvis grav 2 och var alltså något yngre än grav 2.

Figur 7. Planritning som visar grav 1, 2 och 3. Grav 1 var en barngrav. Läget för sektion 2 är markerat. Den röda stjärnan i grav 3 anger platsen för myntfyndet söder om kraniet. Se figur 4 för planens läge. Skala 1:40. Ritning Jonas Ros.

Grav 2

Skelettet var lämningar efter en vuxen individ (se figur 7 och 10). Suturenerna på kraniet, armarna och benen var hopväxta och de växer ihop ungefär vid 20 års ålder. Personen var alltså mer än 20 år då vederbörande avled. Individen var gravlagd i öst-västlig riktning. Nedgrävningen för graven var rektangulär och fragmentariskt bevarat trä visar att det har funnits en träkista.

Grav 3

Skelettet var lämningar efter en vuxen individ (se figur 7, 9 och 11). Suturenerna på kraniet, armarna och benen var hopväxta vilket visar att personen var mer än 20 år då vederbörande avled. Individen var gravlagd i öst-västlig riktning. Nedgrävningen för graven var rektangulär och trä från kistan fanns bevarat på alla fyra sidor av skelettet. Det fanns även rester av kistlocket bevarat. På den södra sidan av kraniet påträffades ett mynt med präglingsår 1837 (fnr 11).

*Figur 8. Grav 1. Barngrav sedd från nordöst.
Fotografi Jonas Ros.*

*Figur 9. Översikt med grav 3 sedd från öster.
Fotografi Jonas Ros.*

Figur 10. Grav 2. Översikt sedd från söder. Fotografi Jonas Ros.

Figur 11. Grav 3 sedd från norr. På den södra sidan av kraniet påträffades ett mynt präglat 1837. Fotografi Jonas Ros.

Människoben i gatan utanför kyrkogården

Bland gruset och sanden i Malmskillnadsgatan framkom det människoben som upptäcktes i samband med att massorna dumpades på en uppläggningsplats. Lastbilschauffören kontaktade då polisen som misstänkte brott i form av mord och de inledde en förundersökning och spärrade av dumpplatsen där gruset och människobenen deponerats. Efter samråd med länsstyrelsen och polisen åkte författaren till dumpplatsen och gick med hjälp av maskinist med gripmaskin igenom massorna och insamlade människobenen. Det var stora jordvolymen, uppskattningsvis ca 12 ton.

Platsen för fyndet av benen är markerat i figur 4. Bedömningen gjordes att människobenen hörde samman med kyrkogården och att de inte deponerats i samband med något mord. Polisen kontaktades och informerades om detta, de beslutade då om att lägga ned förundersökningen om misstanke om brott. Människobenen som insamlats överlämnades till personal från S:t Johannes församling som återbegravde benen på kyrkogården.

Inga skelettdelar fanns synliga i de uppkomna schaktväggarna i Malmskillnadsgatan, men mindre ben kan vara svåra att urskilja i grus och sand. Människobenen insamlades och det framkom skelettdelar av flera olika individer (se figur 12). Där var bl.a. fem lårben, vilket indikerar att det var ben från minst tre olika individer som deponerats på platsen.

Benen påträffades i Malmskillnadsgatan och bedömningen gjordes att de deponerats utanför utbredningen av kyrkogården. Gruset och sanden överlagrades av storgatstenar (se figur 13) och låg intill en kulvert. Människobenen har sannolikt deponerats på platsen innan storgatstenen lades ut.

Förhållandet att människobenen påträffades nära kyrkogården var ett starkt argument för att de ursprungligen hörde samman med kyrkogården och av någon anledning hade hamnat bland gruset i fyllningen i gatan utanför kyrkogården. Att benen uppvisade likheter vad gäller bevarandegraden med skeletten i grav 1, 2 och 3 som undersöktes och togs upp på kyrkogården var ett avgörande argument för att benen hörde samman med kyrkogården. I den avslutande diskussionen kommer det att presenteras två olika teorier om hur det kan ha gått till då benen deponerades i gatan. I schaktets vidare sträckning söderut i Malmskillnadsgatan framkom det endast grus och sand (se figur 4 och 14).

Figur 12. Bland grus- och sandmassorna som schaktades bort ur gatan (jfr figur 13) fanns det ett stort antal människoben, från minst tre individer. Fotograferat av Jonas Ros.

Figur 13. Schaktet i Malmskillnadsgatan. Bland grus- och sandmassorna fanns det människoben. Under asfalten ses storgatsten. Till vänster ses kulverten. Fotograferat från nordväst av Jonas Ros.

Figur 14. Schaktet i Malmskillnadsgatan sett från söder. I schaktet framkom endast grus och sand. I bakgrunden ses Johannes kyrka. Fotograferat från söder av Jonas Ros.

Fynd

Det påträffades ett mindre fyndmaterial. I kyrkogårdslagren framkom delar av kritpipor (fnr 2, 8 och 9) och delar av yngre rödgods med kärlformerna fat och kruka (fnr 1, 3 och 7) som dateras till 1700-tal.

I en av gravarna, nr 3, påträffades ett mynt på den södra sidan av kraniet. Myntet (fnr 11) var präglat år 1837 och hade en vikt av 4,8 gram och var 1/3 Skilling Banco. Dessa mynt hade en vikt av 4,7 gram till skillnad från 2/3 Skilling Banco som vägde 7,6 gram. Myntet var slaget för Karl XIV Johan som var kung 1818–1844. Mynt av denna valör präglades i Stockholm 1835–1843.

I sektion 1, lager 6 (fnr 5) påträffades delar av en butelj som tillverkats av Björknäs glasbruk som låg vid Lilla Björknäs på Värmdö i Boo församling. Glasbruket anlades 1736 och lades ned 1785. På flaskan fanns inskriften 1 Quart BJÖRKNA (se figur 15). Flaskan var bevarad till en höjd 14,5 cm och hade en bottendiameter på 7 cm.

Figur 15. I sektion 1, lager 6 påträffades delar av en butelj som tillverkats av Björknäs glasbruk någon gång under perioden 1736 och 1785. På flaskan fanns inskriften 1 Quart BJÖRKNA. Fotograferat av Jonas Ros.

Avslutande diskussion

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att fastställa om det fanns kulturlager i de schakt som togs upp. Eventuella kulturlager och anläggningar skulle dokumenteras och en preliminär tolkning och datering av lämningarna skulle presenteras. Som framgår av rapporten har dessa syften uppfyllts. Det dokumenterades tre gravar som tillhörde Sankt Johannes kyrkogård. I sektion dokumenterades kulturlager med fynd som dateras till 1600-1900-tal. Förekomsten av fynd som dateras till 1600–1700-tal stämmer väl överens med att det fanns bebyggelse i området vid den tiden.

Gravarna och kyrkogården

Av figur 2 ses att Johannes kyrkogård år 1849 i söder ungefär sträckte sig fram till nuvarande Malmskillnadsgatan. Undersökningsområdet låg relativt nära kyrkogårdens sydgräns. Det var relativt gles mellan gravarna och förklaringen till det är sannolikt på att det inte brukar finnas så många gravar nära kyrkogårdarnas sydgränser. Under äldre tid ansågs det finare att begravas nära kyrkobyggnaden.

En av gravarna, grav 3, kan dateras genom ett mynt, som var präglat år 1837, som låg intill skelettet. I gravfyllningen två cm ovanför skelettet i grav 2 påträffades en skärva yngre rödgoods, det var en del av ett fat med pipleredekor (fnr 10). Keramiken dateras till 1700–1800-tal och daterar preliminärt grav 2 till den perioden och grav 1 är något yngre än grav 2.

Ovanpå kyrkogårdslagren fanns det ett påfört sandlager (se figur 6, lager 5) som var upp till ett par decimeter tjockt. Det är troligt att detta lager påfördes under 1800-talet, kanske i samband med att den nygotiska kyrkan uppfördes 1883–1890. Under 1800-talet förändrades i många fall kyrkogårdarna enligt nya ideal. Kyrkogårdarna blev arkitektoniska enheter med symmetriska kvarter, gångar, alléer och träd. Kyrkogårdarna var begravningsplatser och blev vid den tiden också parker som skulle vara till tröst för de levande (Theorell och Wästberg 2001 s. 16).

Under medeltiden och senare var kyrkogårdar avgränsade från omgivande mark genom en kyrkogårdsmur (Johansson 1993 s. 12ff. och 70). Av avbildningen av träkyrkan Johannes som publicerades år 1877 (se figur 3) ses att kyrkogården var avgränsad av en kyrkogårdsmur i sten. Idag har kyrkogården tillhörande Johannes nuvarande kyrka inte någon kyrkogårdsmur. Några spår av en fysisk avgränsning av kyrkogården framkom inte vid den arkeologiska undersökningen. Om det funnits en kyrkogårdsmur inom undersökningsområdet så har den förstörts i samband med sentida markarbeten, det var nämligen endast grus och sand på den plats där kyrkogårdens gräns bör ha legat.

Varför låg det ett mynt i en av gravarna?

I en av gravarna, nr 3, påträffades det ett mynt 1/3 Skilling Banco på den södra sidan av kraniet. Myntet (fnr 11) var präglat år 1837. Myntet ger en *terminus post quem* av gravens, d.v.s. visar att gravens anlades efter 1837. Det är nämligen möjligt att myntet hade varit i cirkulation en tid innan det hamnade i gravens.

Från Skandinavien finns många exempel på att mynt påträffas runt huvudet, i munnen eller i handen på den döde i graven. Dessa mynt benämns ofta Charonsmynt. Myntet behövdes för att betala färjkarlen för transporten över dödsfloden till dödsriket. Det finns också uppgifter från senare tid om att mynt lades ned i gravar. Föreställningar finns dokumenterade från 1700-tal och in på 1900-tal från Sverige och från andra länder om att mynt skulle överlämnas av den döde till S:t Per så att vederbörande skulle kunna komma in i himmelriket. S:t Per var en av Jesus apostlar och i folktron var S:t Per portvakt i himmelriket och släppte in de som hade tillträde. En tro fanns också om att mynt i gravar kunde hindra de döda från att återvända till de levande. Vidare lades ibland föremål av järn ned i gravar för att förhindra de döda från att gå igen (Gräslund 1967 och där anf. litt.; Jonsson 2009; 144, Lyttkens 2012; Troels-Lund s 127f.).

Vi vet inte hur det påträffade myntet hamnade i graven. Myntet låg i kistan intill huvudet och det förefaller inte som sannolikt att det tappats vid hanteringen av den avlidne. Mest troligt är att myntet lades ned medvetet och tanken kan vara att det skulle användas som ersättning för transport, inträdesavgift till S:t Per, eller för att hindra den döde från att återvända till de levande.

Varför låg det människoben utanför kyrkogården?

Människobenen i gatan påträffades på en plats som bedöms ligga utanför utbredningen av kyrkogården. Vi vet inte hur människobenen hamnade på denna plats. Schaktet där benen påträffades besiktigades efter det att massorna hade tagits upp (se figur 13), det kunde då konstateras att det endast var grus och sand i schaktväggarna. Under asfalten fanns det storgatsten som utgjorde en äldre gatubeläggning. Enligt uppgift kom det gruslass i vilket människobenen påträffades från lagret under storgatstenen. En datering av utläggande av storgatstenen kan alltså ge en trolig sista datering för nedläggandet av människobenen i marken. Benen har sannolikt nedlagts innan storgatstenarna lades ut.

Under 1800-talets mitt började Stockholms gator att beläggas med storgatsten. Den befintliga byggnaden, Oxen Mindre 17, hus nr 1, på södra sidan av Malmskillnadsgatan uppfördes år 1885. Husen öster om schaktet på andra sidan Malmskillnadsgatan uppfördes år 1877 respektive 1907–1908 (Bebyggelseregistret RAÄ). Sannolikt belades Malmskillnadsgatan på denna plats med storgatsten under slutet av 1800-talet eller omkring 1900. Det tjocka grus- och sandlagret kan troligtvis ses i perspektiv av att man höjde marknivån i gatan i samband med att husen uppfördes. Troligtvis deponerades människobenen i marken i samband med detta. Det är alltså troligt att människobenen hamnade i gatan omkring slutet av 1800-talet.

Två olika teorier kan diskuteras om hur människobenen hamnade utanför Johannes kyrkogård.

- Benen kan komma från individer som inte hade rätt att begravas på kyrkogården och de gravlades därför utanför kyrkogården.
- Benen kan komma från gravar som grävts upp inom kyrkogården i samband med markarbete och benen kan ha lagts ned utanför kyrkogården, eller alternativt hamnat på platsen i samband med deponering av massor från kyrkogården.

Alla personer hade inte rätt att gravläggas på kyrkogården. Döpet var ett villkor för att få begravas på kyrkogården och odöpta barn, bannlysta och fredlösa begravdes utanför kyrkogården (Nilsson 1989 s. 243 och 281). Under medeltiden reglerades gravläggning genom landskapslagarnas och flera brott medförde dödstraff. I Upplandslagen stadgas att halshuggna ska begravas utanför kyrkogården (kyrkobalken XIII). Tidelag bestraffades med levande begravning (Upplandslagen, kyrkobalken XV). Omkring 1350 ersattes landskapslagarna av Magnus Erikssons landslag och Magnus Erikssons stadslag infördes, men i dessa lagar finns ingen kyrkobalk. I kyrkliga ärenden fortsatte man därför att döma enligt landskapslagarnas kyrkobalkar. Senare användes Upplandslagens kyrkobalk, som ansågs förnämast eftersom det var ärkestiftets lag (Holmbäck 1962 s. 29).

År 1686 antogs en ny kyrkolag (Sveriges kyrkolag 1856) och där stadgades att de som hade levt ett ogudaktigt leverne och de som tagit livet av sig, skulle få neslig begravning. Den döde grävdes ned i skogen eller vid galgbacken och ingen präst följde med. De som begick självmord, gärningsmän som dog i fängelse, bannlysta och missbildade barn fick neslig begravning (kap. 18 §12). Men det finns flera exempel på att de som tog livet av sig under 1600-talet gravlades på kyrkogårdar. År 1864 tillkom en ny strafflag och där förordnades att om någon har förgjort sig själv så skulle hans kropp jordfästas i stillhet på kyrkogården (Thunander 1996 och där anf. litt.).

Att människobenen har grävts upp från kyrkogården i samband med markarbete är kanske mest troligt. Om det var individer som gravlagts utanför kyrkogården så borde det påträffats mer kompletta skelett. Men båda teorierna är möjliga förklaringar.

Referenser

Internet

Ahlnäs, M. 2013. *Johannes kyrka*. , se:
<http://www.norrmalm.myor.se/studier/johannes-kyrka.html> Läst 2014-12-12.

Bebyggelseregistret, RAÄ, se:
<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa> Läst 2014-12-12.

Granbäck, M. 2009. Drottninghuset, Johannesgatan 16, Stockholm, se:
<http://www.norrmalm.myor.se/studier/drottninghuset.html> Läst 2015-01-13.

Lindhagen, S. 2008. S:t Johannes kyrka. Svenska kyrkan, Stockholms stift. Stockholm. Se:
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=2727&file=Sve%2fBin%0c3%a4rfile%2fFiler%2f185B671E-891C-4730-AA42-7F72AC47EABD.pdf&filename=S%3at+Johannes>

Lyttkens, S. 2012. *Charonsmynt – myt, makt och människor. Om hybridisering, kreolisering och transformation av greco-romersk myt i skandinavisk gravpraktik under romersk järnålder och folkvandringstid*. Institutionen för historiska studier. Göteborgs universitet. Se:
http://www.academia.edu/5506448/Charonmynt_myt_makt_och_m%0c3%A4nniskor._Om_hybridisering_kreolisering_och_transformation_av_en_greco-romersk_myt_i_skandinavisk_gravpraktik_under_romersk_j%0c3%A4rn%0c3%A5lder_och_folkvandringstid Läst 2014-12-15

Litteratur

Gräslund, A-S. 1967. Charonsmynt i vikingatida gravar. *Tor XI*, s. 168–197.

Hasselmo, M. 1981. *Stockholm*. Medeltidsstaden 17. Riksantikvarieämbetet och Statens Historisk Museer. Rapport. Medeltidsstaden 17.

Hedlund, S. & Quensel, A. S. 1934. *Johannes kyrka och S:t Stefans kapell i Stockholm*. *Sveriges kyrkor Band IV*. Stockholm.

Hemvännen 1877. (Illustrerad tidning gavs ut 1875–1889). Stockholm.

Holmbäck. Å. [1962]. *Magnus Erikssons Landslag*. I nysvensk tolkning av Å. Holmbäck och E. Wessen. Stockholm. Inledning, s 13–50.

Johansson, J. 1993. *Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige. Om bogård, balk och stiglucka*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Antikvariskt arkiv 76. Stockholm.

Jonsson, K. 2009. *Practices for the Living and the Dead. Medieval and Post-Reformation Burial in Scandinavia*. Stockholm studies in Archaeology 50. Stockholm.

Magnus Erikssons stadslag [1966]. I nysvensk tolkning av Å. Holmbäck och E. Wessen. Stockholm.

Nilsson, B. 1989. *De Sepulturis. Gravrätten i Corpus iuris canonici och i medeltida nordisk lagstiftning*. Bibliotheca theologiae practicae. Stockholm.

Sveriges Kyrkolag af år 1686; med sedermera skedda förändringar och tillägg. (tredje upplagan 1856).

Theorell, A. och Wästberg, P. 2001. *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*. Stockholm.

Thunander, R. 1996. Trappan i Svenarum. Om självspillingar och deras begravning. *RIG – Kulturhistorisk tidskrift*, vol. 79, nr 1, s. 1-9.

Troels-Lund. T. F. 1984. *Att dö i Norden. Föreställningar om livets slut på 1500-talet*. Stockholm.

Upplandslagen, Svenska landskapslagar. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar av Å. Holmbäck och E. Wessen. [1979]. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM 14040.
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	4311-10329-2014, 2014-04-15.
<i>Undersökningsperiod:</i>	2014-05-05 – 2014-05-15.
<i>Exploateringsyta:</i>	82 löpmetrer.
<i>Personal:</i>	Jonas Ros.
<i>Belägenhet:</i>	Malmskillnadsgatan i anslutning till kv. Johannes Mindre, Johannes församling, Stockholms kommun, Stockholms län, Uppland.
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99TM
<i>Koordinater:</i>	X6581630,01, Y674305,75
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000, nivå under kulverten öster om gravarna.
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuellt från befintlig bebyggelse, ritningar digitaliserade i efterhand.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Två sektioner i A4 format och två planritningar i A3 format samt digitala fotografier förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-12 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal fragm.	Fyndomständighet	Kommentar
1	Keramik	Bränd lera	Yngre rödgods. Fat och kruka. Piplerdecor 1700-tal	15	2	2	Sektion 1, lager 2	
2	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft	7	2	2	Sektion 1, lager 2	
3	Keramik	Bränd lera	Skål, rödbrun glasyr med stänk av piplera. 1700-tal	3	1	1	Sektion 1, lager 3	
4	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft	8	2	2	Sektion 1, lager 4	
5	Butelj	Glas	Från Björknäs glasbruk, inskrift 1 Quart BJÖRKNÄ. Höjd 14,5 cm, bottendiameter 7 cm	303	1	1	Sektion 1, lager 6	Utgallrad
6	Keramik	Bränd lera	Yngre rödgods, kruka, mymning med ljus brun glasyr	35	1	2	Sektion 1, lager 6	
7	Keramik	Bränd lera	Yngre rödgods, gryta med mörk brun glasyr	8	1	1	Sektion 2, lager 2	
8	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft med rutband	4	1	1	Sektion 1, lager 2	
9	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft	3	1	1	Sektion 1, lager 3	
10	Keramik	Bränd lera	Yngre rödgods, del av fat med piplerdecor. 1700–1800-tal	19	1	1	I gravfyllning 2 cm ovanpå grav 2	
11	Münt	Koppar	1/3 Skilling Banco präglad 1837	4,8	1	1	På södra sida av kraniet i grav 3	
12	Kritpipa	Bränd lera	Yngre rödgods, med grön, grå och brun glasyr. 1700–1900-tal	3	3	3	Lösfynd	